



Revus

Journal for Constitutional Theory and Philosophy of
Law / Revija za ustavno teorijo in filozofijo prava

2 | 2004

Varstvo družbenih manjšin

Pravice manjšin in jezikovne pravice v medijih v Republiki Sloveniji in v tujini

*Minority Rights Concerning the Media and the Use of Language in Slovenia and
Abroad*

Jurij Žurej



Electronic version

URL: <http://journals.openedition.org/revus/1556>

DOI: 10.4000/revus.1556

ISSN: 1855-7112

Publisher

Klub Revus

Printed version

Date of publication: 1 janvier 2004

Number of pages: 81-93

ISSN: 1581-7652

Electronic reference

Jurij Žurej, « Pravice manjšin in jezikovne pravice v medijih v Republiki Sloveniji in v tujini », *Revus* [Spletna izdaja], 2 | 2004, Datum spletne objave: 22 juin 2013, ogled: 15 septembre 2020. URL : <http://journals.openedition.org/revus/1556>

All rights reserved

PRAVICE MANJŠIN IN JEZIKOVNE PRAVICE V MEDIJIH V REPUBLIKI SLOVENIJI IN V TUJINI

JURIJ ŽUREJ

1. Uvod

Manjšine uživajo po svetu zelo različno varstvo, ki je povezano z razumevanjem in vlogo posamezne manjšine v večji, nacionalno določeni identiteti. V sodobnem svetu obstaja konflikt med tistimi družbami oziroma med tistimi skupinami v družbi, ki vidijo manjšine kot prispevek k skupni kulturni in civilizacijski prihodnosti, ter tistimi, katerih odnos do manjšin je negativen. V zvezi s prvimi lahko govorimo o družbah, ki posamezne manjšine in na splošno vse ljudi, ki so "drugačni", sprejemajo kot prispevek k boljši družbi, ki naj se uči na izkušnjah in napakah različnih jezikovnih in etičnih okolij. Na drugi strani imamo tudi družbe, ki se manjšin bojijo, dostikrat neupravičeno, pogosto pa tudi upravičeno, saj manjšina s seboj pogosto lahko prinaša zelo močne pred-sodke in vpetost v zgodovinsko in politično obremenjenost okolja, v katerem živi, ali okolja, iz katerega črpa moč in energijo.

V osnovi je kot dejstvo spoznano, da vsakršne skrajnosti zgolj škodijo, zato si velika večina držav z zakonodajo poskuša zagotoviti položaj, ki naj zagotavlja čim bolj mirno in brezkonfliktno sobivanje različnih skupin in posameznikov,

ko je različnost vrednota, in sicer vse do meje, ko se ta različnost ne začne vsiljevati za doseganje višjih, »dobrih« ciljev, ki zbujajo v nekaterih delih družbe vtis prisiljevanja, in s tem pripeljejo do konfliktnih situacij.

Urejanje položaja na tem področju v Republiki Sloveniji je poznano. Slovenija ima razmeroma sodobno zakonodajo, z zelo odprtim pojmovanjem pomena in vrednot, ki jih manjšina pomeni za družbo, in na podlagi tega zato tudi zelo dobro ščiti svoje manjšine in njihove pravice.¹ Nekatero rešitve, ki jih je sprejela Slovenija, so na prvi pogled morda omejevalne, vendar pa te kot take niso bile sprejete zaradi namena omejevanja jezikovnih in drugih pravic manjšin, temveč predvsem zaradi posebnosti, ki se kot take priznavajo Sloveniji. Slovenija je namreč zelo majhna država, z zelo majhno jezikovno enoto in z manjšinami, ki so manjšine samo pri nas, če jih povežemo v širši okvir, npr. okvir EU, pa vidimo, da imamo opraviti z zelo velikimi nacionalnimi ali jezikovnimi skupinami. Na drugi strani je slovenski jezik v širšem prostoru skoraj neznan in za njegovo preživetje, s tem pa tudi za preživetje kulture in civilizacije, ki jo vežemo na določen jezik, je treba zelo resno zavarovati na sistemski ravni jezika in iz njega izhajajoče pridobitve družbe, ki tako določeno enoto opredeljujejo kot celoto.

V nadaljevanju bom na kratko opisal določbe, ki urejajo varstvo manjšin na tem področju v Republiki Sloveniji, poleg tega pa bom pregledal nekaj zanimivejših rešitev, ki so jih sprejele tuje države, pri čemer naj nam bodo ta navajanja predvsem v pomoč pri morebitnem bolj poglobljenem raziskovanju obravnavane teme. Najverjetneje ni treba posebej poudarjati pomena obravnavane teme tudi v okviru skorajšnje pridobitve formalnopravnega članstva Slovenije v EU oziroma z vidika povezovanja evropskih držav in konstitucionalizacije te povezave.

2. Republika Slovenija

V Republiki Sloveniji je leta 2001 živel 1.964.036 ljudi. Od tega jih je bilo narodno opredeljenih 89,97 %: 83,06 % Slovencev, 2258 Italijanov (0,11 %), 6243 Madžarov (0,32 %) in 3246 (0,17 %) Romov. 6186 (0,31 %) Albancev, 21542 (1,10 %) Bošnjakov, 2667 (0,14 %) Črnogorcev, 35642 (1,81 %) Hrvatov, 10467 (0,53 %) Muslimanov, 38964 (1,98 %) Srbov, 181 Avstrijcev (0,01 %) in 499 (0,03 %) Nemcev.

¹ To izhaja tudi iz študije, ki so jo izvedli na navedenem področju univerza v Oxfordu, univerza v Amsterdamu in visoki komisar za manjšine pri OSCE. Glej: *Minority - language related broadcasting and legislation in the OSCE*; Tarlach McGonagle, Bethany Davis Noll, Monroe Price; April 2003. V nadaljevanju: McGonagle.

Slovenska ustava v večjem številu členov varuje svoje uradno priznane manjšine, posredno pa so prek ustave v določenem obsegu zavarovane tudi pravice uradno nepriznanih manjšin.

Tako 5. člen ustave RS določa: »(1) Država na svojem ozemlju varuje človekove pravice in temeljne svoboščine. Varuje in zagotavlja pravice *avtohtone italijanske in madžarske narodne skupnosti*. Skrbi za *avtohtone slovenske narodne manjšine v sosednjih državah, za slovenske izseljence in zdomce* ter pospešuje njihove stike z domovino. Skrbi za ohranjanje naravnega bogastva in kulturne dediščine ter ustvarja možnosti za skladen civilizacijski in kulturni razvoj Slovenije. (2) Slovenci brez slovenskega državljanstva lahko uživajo v Sloveniji posebne pravice in ugodnosti. Vrsto in obseg teh pravic in ugodnosti določa zakon.« Ustava RS torej uradno priznava dve manjšini, in sicer italijansko in madžarsko. V tem smislu se glasi tudi 64. člen ustave RS, ki opredeljuje posebne pravice avtohtone italijanske in madžarske narodne skupnosti v Sloveniji.² Poleg dveh narodno priznanih manjšin pa ustava RS v 65. členu ureja še poseben položaj in pravice, ki izvirajo iz tega položaja za pripadnike romske skupnosti v Sloveniji: »Položaj in posebne pravice romske skupnosti, ki živi v Sloveniji, ureja zakon.«

Tudi status uradnega jezika ureja ustava, in sicer v svojem 11. členu, ki se glasi: »Uradni jezik v Sloveniji je slovenščina. Na območjih občin, v katerih živita italijanska ali madžarska narodna skupnost, je uradni jezik tudi italijanščina ali madžarščina.« Ob obravnavi manjšinskih pravic in pravic, ki jih izvajamo iz jezika, je treba upoštevati še 14., 61. in 62. člen ustave.³ Za svobo-

² Ustava RS, 64. člen: »(1) Avtohtoni italijanski in madžarski narodni skupnosti ter njunim pripadnikom je zagotovljena pravica, da svobodno uporabljajo svoje narodne simbole in da za ohranjanje svoje narodne identitete ustanavljajo organizacije, razvijajo gospodarske, kulturne in znanstvenoraziskovalne dejavnosti ter dejavnosti na področju javnega obveščanja in založništva. V skladu z zakonom imajo ti narodni skupnosti in njuni pripadniki pravico do vzgoje in izobraževanja v svojem jeziku ter do oblikovanja in razvijanja te vzgoje in izobraževanja. Zakon določa območja, na katerih je dvojezično šolstvo obvezno. Narodnima skupnostima in njunim pripadnikom je zagotovljena pravica, da gojijo odnose s svojima matičnima narodoma in njunima državama. Država gmotno in moralno podpira uveljavljanje teh pravic. (2) Na območjih, kjer ti skupnosti živita, ustanovijo njuni pripadniki za uresničevanje svojih pravic svoje samoupravne skupnosti. Na njihov predlog lahko država pooblasti samoupravne narodne skupnosti za opravljanje določenih nalog iz državne pristojnosti ter zagotavlja sredstva za njihovo uresničevanje. (3) Narodni skupnosti sta neposredno zastopani v predstavniških organih lokalne samouprave in v državnem zboru. (4) Zakon ureja položaj in način uresničevanja pravic italijanske oziroma madžarske narodne skupnosti na območjih, kjer živita, obveznosti samoupravnih lokalnih skupnosti za uresničevanje teh pravic, ter tiste pravice, ki jih pripadniki teh narodnih skupnosti uresničujejo tudi zunaj teh območij. Pravice obeh narodnih skupnosti ter njunih pripadnikov so zagotovljene ne glede na število pripadnikov teh skupnosti. (5) Zakoni, drugi predpisi in splošni akti, ki zadevajo uresničevanje v ustavi določenih pravic in položaja zgolj narodnih skupnosti, ne morejo biti sprejeti brez soglasja predstavnikov narodnih skupnosti.«

³ 14. člen (enakost pred zakonom): »V Sloveniji so vsakomur zagotovljene enake človekove pravice in temeljne svoboščine, ne glede na narodnost, raso, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, gmotno stanje, rojstvo, izobrazbo, družbeni položaj ali katerokoli drugo osebno okoliščino. Vsi so pred zakonom enaki.«

do izražanja, kamor sodi tudi svoboda izražanja prek medijev in kjer so posredno zaščitene tudi manjšine, pa je pomemben še 39. člen ustave RS, ki zagotavlja svobodo izražanja.⁴

Na področju medijev ureja vprašanje pravic manjšin in uporabe jezika v medijih zakon o medijih (ZMed).⁵ Četrty člen kot javni interes na področju medijev določa tudi podpiranje medijev s strani Republike Slovenije pri razširjanju programskih vsebin, ki so pomembne »za uresničevanje pravice državljanov oziroma državljanek Republike Slovenije, Slovencev po svetu, pripadnikov oziroma pripadnic slovenskih narodnih manjšin v Italiji, Avstriji in na Madžarskem, *italijanske in madžarske narodne skupnosti* v Republiki Sloveniji ter *romske skupnosti, ki živi v Sloveniji*, do javnega obveščanja in do obveščenosti; za ohranjanje slovenske nacionalne in kulturne identitete; ... (3) Republika Slovenija posebej podpira razširjanje programskih vsebin, namenjenih slepim in gluhoonemim, v njim prilagojenih tehnikah, ter razvoj ustrezne tehnične infrastrukture.«

ZMed posebej ščiti tudi slovenski jezik, saj 5. člen določa naslednje: »(1) Izdajatelj, ki je ustanovljen oziroma registriran v Republiki Sloveniji, mora razširjati programske vsebine v slovenskem jeziku ali pa morajo biti na ustrezen način prevedene v slovenščino, razen kadar so v prvi vrsti namenjene bralcem, poslušalcem oziroma gledalcem iz druge jezikovne skupine. (2) Izdajatelj lahko v tujem jeziku razširja programske vsebine, namenjene jezikovnemu izobraževanju. (3) Razlog oziroma namen razširjanja programskih vsebin v tujem jeziku mora biti posebej opredeljen na vidnem mestu nosilca teh vsebin z razvidnimi grafičnimi, optičnimi ali akustičnimi znaki v slovenskem jeziku. (4) Če so programske vsebine namenjene madžarski oziroma italijanski narodni skupnosti, jih lahko izdajatelj razširja v jeziku narodne skupnosti. (5) Kadar se programske vsebine zaradi aktualnosti, neposrednosti in avtentičnosti obveščanja javnosti ali zaradi neizogibnih časovnih, tehničnih ali drugih nepričakovanih ovir izjemoma razširjajo v tujem jeziku, se uporabi določba

61. člen (izražanje narodne pripadnosti): »Vsakdo ima pravico, da svobodno izraža pripadnost k svojemu narodu ali narodni skupnosti, da goji in izraža svojo kulturo in uporablja svoj jezik in pisavo.«

62. člen (pravica do uporabe svojega jezika in pisave): »Vsakdo ima pravico, da pri uresničevanju svojih pravic in dolžnosti ter v postopkih pred državnimi in drugimi organi, ki opravljajo javno službo, uporablja svoj jezik in pisavo na način, ki ga določi zakon.«

⁴ »(1) Zagotovljena je svoboda izražanja misli, govora in javnega nastopanja, tiska in drugih oblik javnega obveščanja in izražanja. Vsakdo lahko svobodno zbira, sprejema in širi vesti in mnenja. (2) Vsakdo ima pravico dobiti informacijo javne narave, za katero ima v zakonu utemeljen pravni interes, razen v primerih, ki jih določa zakon.«

⁵ Uradni list RS št. 35/2001, s spremembami in dopolnitvami do Uradni list RS št. 113/2003; v nadaljevanju: ZMed.

tretjega odstavka tega člena. (6) Določba prvega odstavka tega člena smiselno velja tudi za nosilce informacij iz tretjega odstavka 2. člena tega zakona.⁶«

ZMed zagotavlja tudi svobodo razširjanja programskih vsebin iz drugih držav. Sedmi člen namreč določa, da Republika Slovenija zagotavlja svobodo razširjanja in sprejemanja programskih vsebin iz drugih držav na svoje območje in lahko v posameznih primerih omejuje to svobodo le v skladu z mednarodno pogodbo, ki obvezuje Republiko Slovenijo, in s tem zakonom.

ZMed vprašanje zaščite manjšin izpostavlja tudi v primerih določanja odgovornega urednika, saj 19. člen določa, da je odgovorni urednik lahko oseba, ki »ima izkaz o aktivnem znanju slovenskega jezika, če ni državljan Republike Slovenije; ima izkaz o aktivnem znanju italijanskega oziroma madžarskega jezika, ko gre za medij madžarske ali italijanske narodne skupnosti⁷«.

Za oglase ZMed določa v 51. členu, da se ti obvezno razširjajo v slovenščini oziroma v slovenskem prevodu, razen če se razširjajo v tujem jeziku v skladu s tem zakonom. Mediji italijanske oziroma madžarske narodne skupnosti lahko objavljajo oglase v jeziku narodne skupnosti.

ZMed določa tudi deleže tujih oseb, in sicer v 63. členu.

Ker zakon določa tudi kvote slovenskih del, je tudi ustrezno definiral slovenska dela. Določba 68. člena se tako glasi: »(1) Slovenska avdio-vizualna dela po tem zakonu so tista dela, ki so izvirno producirana v slovenskem jeziku, ali dela, ki so namenjena madžarski in italijanski narodni skupnosti v njenem jeziku, ter dela slovenskega kulturnega izvora z drugih področij umetnosti. (2) Avdio-vizualna dela iz prejšnjega odstavka so le tista, ki so na kakršenkoli način izražena kot individualne intelektualne stvaritve s področja književnosti, znanosti in umetnosti. (3) Republika Slovenija v skladu s 4. in 110. členom tega zakona podpira vzpostavitev in postopni razvoj slovenske avdio-vizualne industrije in vzpodbuja ustvarjanje slovenskih avdio-vizualnih del, kot so celovečerni TV filmi in drame, kulturno-umetniške in razvedrilne serije, nanizanke, dokumentarna, izobraževalna in druga avdio-vizualna dela. (4) Republika Slovenija vzpodbuja razvoj tehnične infrastrukture za avdio-vizualno produkcijo. (5) Vlada Republike Slovenije na predlog pristojnega ministra sprej-

⁶ 2. člen, tretji odstavek ZMed: »Mediji niso bilteni, katalogi ali drugi nosilci objavljanja informacij, ki so namenjeni izključno oglaševanju, poslovnemu komuniciranju, izobraževalnemu procesu ali notranjemu delu gospodarskih družb, zavodov in ustanov, društev, političnih strank, cerkvenih in drugih organizacij, šolska glasila, Uradni list Republike Slovenije, uradna glasila lokalnih skupnosti in druge uradne objave, plakati, letaki, prospekti in transparenti, ter videostrani brez žive slike (neplačana obvestila), razen če je s tem zakonom določeno drugače.«

⁷ 19. člen, drugi odstavek ZMed: »Določbi prve in druge alinee prejšnjega odstavka ne veljata, če se programske vsebine razširjajo v tujem jeziku v skladu s prvim odstavkom 5. člena tega zakona.«

me akt, s katerim določi natančnejša merila oziroma pogoje za določitev del iz tega člena.«

Sedeminosemdeseti člen ZMed pa določa delež slovenskih avdio-vizualnih del: »(1) Izdajatelj vsakega televizijskega programa si mora prizadevati za to, da slovenska avdio-vizualna dela obsegajo pomemben delež letnega oddajnega časa. (2) Slovenska avdio-vizualna dela morajo v vsakem televizijskem programu izdajatelja obsegati najmanj dva (2) odstotka letnega oddajnega časa. Izdajatelj mora vsako leto povečevati delež teh del v primerjavi z njegovim obsegom v letnem oddajnem času v prejšnjem letu, dokler ta delež ne obsega najmanj petih (5) odstotkov letnega oddajnega časa, če ni s tem zakonom določeno drugače. (3) V letni oddajni čas iz tega člena niso vključeni oglasi in TV-prodaja.«

Poleg tega je v 86. členu ZMed določen tudi delež slovenske glasbe v radijskih programih: »(1) Najmanj deset (10) odstotkov dnevnega oddajnega časa vsakega radijskega programa mora obsegati slovenska glasba. (2) V delež iz tretjega odstavka prejšnjega člena se lahko všteva največ dvajset (20) odstotkov dnevnega oddajnega časa, v katerem se predvaja slovenska glasba.⁸ (3) Določbe tega člena ne veljajo za radijske programe madžarske in italijanske narodne skupnosti.«

S stališča manjšin in zagotavljanja jezikovnih pravic je zanimiv še 78. člen, ki se glasi: »(1) Izdajatelj iz tega člena lahko pridobi status lokalnega radijskega oziroma televizijskega programa, če izpolnjuje tudi naslednje posebne pogoje: da je v programu zagotovljeno objektivno in nepristransko obveščanje prebivalcev lokalne skupnosti ter uravnoteženo predstavljanje različnih mnenj in stališč do političnih, kulturnih, verskih, gospodarskih in drugih vprašanj, pomembnih za njihovo življenje in delo; da je imenovan programski odbor, v katerem so zastopani interesi lokalne skupnosti s področja gospodarstva, kulture, izobraževanja in športa ter izdajatelja programa; da so programske vsebine pretežno lokalne narave in jih sooblikujejo prebivalci lokalne skupnosti; da razširjajo programske vsebine iz življenja in dela Slovencev v zamejstvu, pripadnikov italijanske in madžarske skupnosti ter Romov, če so vidne in slišne na območjih, kjer te skupnosti živijo; da je v primerjavi s preostalimi radijskimi oziroma televizijskimi programi, ki izpolnjujejo merila iz tega člena in oddajajo na istem območju, v dnevnem času tega programa zagotovljen večji delež programskih vsebin lokalne narave.«

⁸ 85. člen, tretji odstavek: »Najmanj trideset (30) odstotkov dnevnega oddajnega časa vsakega radijskega programa morajo obsegati vsebine lastne produkcije, razen če je s tem zakonom določeno drugače.«

3. Tujina

V nadaljevanju si bomo ogledali nekaj rešitev, kot so jih sprejele tuje države. Izbral sem nekaj zanimivejših določb, ki nam omogočajo vpogled v razvojne težnje in ki morda ponujajo zanimive rešitve, ki bi bile morebiti uporabne tudi v Republiki Sloveniji. Nekatere določbe pa navajam zgolj zato, da bi pokazal, kako obravnavano področje razumejo v različnih državah.

Naj se najprej ustavimo pri priznavanju uradnih, pogosto jih imenujemo tudi »državnih« jezikov in pri tako imenovanih manjšinskih jezikih. Predvsem lahko opazimo, da je njihovo priznavanje zelo različno urejeno. Tako imamo države, ki priznavajo na državni ravni več jezikov (Belgija, Kanada, Finska, Irska, Švica), poleg tega pa imamo tudi države, ki različnim jezikom priznavajo različno stopnjo veljave (Irska, Kazahstan, Kirgizija). Kateri jezik ima veljavo manjšinskega jezika, je lahko zelo natančno določeno, poleg tega je lahko, tako kot pri nas, določeno tudi, za katero območje veljajo vse prednosti uporabe manjšinskega jezika. Zanimiva pa je rešitev, ko ne določimo natančno, kateri jezik je manjšinski, temveč določimo merila, na podlagi katerih izbrani jezik pridobi status manjšinskega jezika. Tako na primer na Slovaškem in v Makedoniji velja, da določen jezik pridobi status manjšinskega, če ga govori vsaj 20 odstotkov populacije v neki enoti.

Večje države pogosto urejajo vprašanje manjšinskih jezikov na območni ravni. Tako je na primer v Španiji šest od sedemnajstih avtonomnih pokrajin razglasilo jezik, ki se govori znotraj te pokrajine, za uradni jezik, poleg španščine, ki ji je ta status priznan z ustavo. Dve avtonomni pokrajini sta šli pri tem še dlje in sta zaščitili celo dialekte, ki se govorijo znotraj teh pokrajin.

Nekatere države ločijo med uradnimi jeziki in jeziki medetničnega komuniciranja, ki pa tudi lahko uživajo določeno stopnjo zaščite in vzpodbud (Kazahstan, Kirgizija, Tadžikistan). Posamezne države pa zagotavljajo zaščito »drugih jezikov« (Malta, Ukrajina).

Ali je status izbranega jezika priznan kot »uradni jezik« v ustavi ali v primerljivem dokumentu, niti ni najbolj pomembno, saj so celo države, ki tega vprašanja ne urejajo v teh dokumentih. Tako je na primer v Veliki Britaniji angleščina de facto uradni jezik, medtem ko posamezni jeziki, ki se govorijo v Veliki Britaniji, uživajo različno pravno varstvo (waleški, galski, irski, corniš). Podobno je tudi na Islandiji, kjer ni ustavne zaščite, vendar pa to ni preprečilo državi, da ne bi bila sprejela več dokumentov, ki slonijo na temeljni postavki uradnega jezika. Nekaj podobnega lahko vidimo tudi na Češkem. Nekatere države zaščitijo tudi posamezne tipe pisav, kar je lepo vidno predvsem pri nekaterih dokumentih držav nekdanje Jugoslavije.

Mehanizmi, s katerimi države zavarujejo jezike, so različni, poleg tega pa sta tudi cilj ali namen, ki naj bi ju s tem dosegli, lahko zelo različna. Tako nekatere države s tem sledijo predvsem civilni/socialni/družbeni enakosti, medtem ko druge izrecno opozarjajo na utemeljitev demokracije prek sodelovanja najrazličnejših subjektov. Največkrat lahko srečamo izraz »pravice manjšin«, včasih pa se uporablja tudi izraz »communities«, ki bi ga lahko prevajali tudi kot pravice »skupin«. Nekatere države govorijo tudi o »tujih jezikih«. Tako v Franciji kot tuji jezik obravnavajo arabski in portugalski jezik. Na drugi strani govorijo o t. i. »regionalnih jezikih«, kot sta bretonski in baskovski. Podobno ureditev imajo tudi v Estoniji. V Kanadi imajo dva uradna jezika, vsak izmed njiju pa je v posamezni pokrajini lahko določen za manjšinski jezik. Jeziki, ki niso angleščina in francoščina, se obravnavajo kot neuradni jeziki in ne uživajo iste zaščite kot uradna jezika. Tretja vrsta jezikov v Kanadi se imenuje »jezik domorodcev«⁹, ki ga včasih poimenujejo tudi kot »prvi jezik nacije« ali »native language«.

Velika večina držav varuje in določa obvezno uporabo uradnih jezikov. Pri tem vidimo, da na primer v Andori veljajo te določbe tako za programske vsebine, kot za oglaševanje. V Rusiji morajo biti programi na nacionalnih televizijah in radijih v ruščini, v regijah pa se lahko uporabljata uradni jezik republike, v kateri deluje medij, kakor tudi jezik drugih ljudi, ki živijo na tamkajšnjem območju. Kljub temu morajo biti oglasi v ruščini.¹⁰

V večini držav obstajajo tudi izjeme od zgoraj naštetih pravil, saj države omogočajo izjeme predvsem za programe, ki so namenjeni manjšinam, prav tako pa tudi za posebne programe, ki so namenjeni učenju tujih jezikov in glasbenim delom. V tem trenutku še vedno obstajajo tudi države, kjer ni dovoljena uporaba nobenega drugega jezika, res pa je, da je teh držav vse manj. Taki sta bili na primer še do nedavnega Turčija in Azerbajdžan.

Poleg zelo togih določb o obveznosti uporabe določenega jezika obstajajo še določbe, ki kažejo na to, da naj bi se »pretežno«, »v večjem delu«, »v sorazmerno velikem delu« uporabljali v programih določen jezik (Belgija, Danska, Malta, Romunija, Švedska).

Posebno vprašanje so tudi jezikovne kvote. Tako velja v Armeniji določba, da morajo vse televizijske in radijske postaje v nekem progresivno določenem časovnem obdobju doseči 65 odstotkov celotnega časa predvajanja, ki je proizvod domače produkcije. V Belgiji ima flamska vlada možnost uvesti kvote

⁹ A language of the Aboriginal people.

¹⁰ Tu veljajo posebna pravila, saj je odločanje o jeziku, v katerem se bo predvajal oglaš, prepuščeno v določenem delu podjetjem, ki se oglašujejo. Več v McGonagle, poglavje o Rusiji.

za zagotovitev večje prisotnosti danske evropske produkcije, česar pa ta doslej še ni storila. V Grčiji je ta delež določen pri 25 odstotkih, pri čemer pri času predvajanja ne štejejo v ta čas časa za poročila, športnih oddaj, iger, oglasov in teleteksta. Določbe o kvotah so sprejele tudi nekatere pokrajine. Tako v Kataloniji ta zahteva polovico programa v katalonščini. V nekaterih državah tako ločijo odstotke za zasebne postaje in za javne postaje (Danska, Latvija). Obstajajo tudi kvote, ki so namenjene zgolj določenim vrstam oddaj. V Franciji je tako določeno, da mora med 6.30 in 22.30 biti v glasbi, ki je predvajana na radiu, najmanj 40 odstotkov te v francoskem jeziku, pri čemer mora 20 odstotkov glasbe izvirati od novih umetnikov ali novih del. Oblast ima diskrecijsko pravico, kako uporabljati to določbo, tako da te kvote uporablja fleksibilno za specializirane radijske postaje. V Kataloniji mora biti poleg prej navedenega na radijskih postajah najmanj 25 odstotkov pesmi v katalonščini.

Posamezne države predpisujejo tudi pogoje, ki obravnavajo prevode in predvajanje del iz tujih jezikov. Pri tem je te določbe treba razumeti v skladu s tehničnim zmožnostmi. Tako se pogosto uporabljajo podnaslavljanje, sinhronizacija in nove tehnične možnosti, ki jih s seboj prinaša sodobna tehnologija. V različnih državah zelo različno urejajo to vprašanje. Pri tem je zanimiva Grčija, kjer je za prevod in sinhronizacijo tujejezičnih avdio-vizualnih del določeno, da morajo obsegati v prvem letu delovanja 30 odstotkov, pri čemer ta delež narašča na leto za 5 odstotkov, vse do tega, da ta delež doseže 50 odstotkov. Programi, ki so izključno glasbeni, so izvzeti od te zahteve. Zanimiva je tudi ureditev v Latviji, kjer predpisujejo celo načine, na katere je treba prevesti določena dela. Filmi morajo biti sinhronizirani, razen če je uporabljen originalni zvok, v tem primeru pa morajo biti prevedeni. Za otroške filme pa je predpisano, da morajo biti sinhronizirani ali pa obdelani z »voice-over technichs«.

V Franciji so poleg tega uporabili še merila kakovosti za prevode. Uporaba francoščine je obvezna za vse programe in tudi za reklame, razen za filme in produkcijo v njeni izvirni jezikovni izvedbi. Ko gre za prevod, pa mora biti ta »čitljiv, razločen (slišen, op. avtorja) in razumljiv«, kot je predstavitev v tujem jeziku.

Posebna pravila veljajo za zaščito manjšinskih jezikov. Tako imajo države pogosto določbe, ki zahtevajo predvajanje v manjšinskih jezikih, ali pa to predvidevajo vsaj za posamezne manjšine. Pogosto pa pravila ne določajo natančno obveznosti v povezavi z jezikovno razsežnostjo manjšine, kar pomeni največkrat sklicevanje na kulturne vidike manjšin, kar je pogosto lahko osnova za predvajanje v jezikih manjšin. Tako so na primer v Španiji zasebni mediji

dolžni predvajati regionalni material, ne pa tudi nujno v jeziku manjšin, ki jih zadeva taka določba. Včasih so pravila usmerjena le na določene medije in le na določene ravni predvajanja, predvsem z namenom, da se resnično ugodi potrebam lokalnega prebivalstva. Tako morajo v Kanadi etnične radijske postaje posvetiti najmanj 60 odstotkov tedenskega programa etničnim programom, polovico časa pa tako imenovanim programom tretjega jezika. Drugačna pravila veljajo za neetnične postaje in postaje skupnosti. Na Danskem so lokalne televizije zavezane predvajati najmanj eno uro na dan lokalne novice in lokalno obarvane programe. V Romuniji pa je določeno, da mora ponudnik programov v skupnostih, v katerih manjšina sestavlja več kot petino prebivalstva, zagotavljati določeno predvajanje v jeziku manjšine.

3.1. Javne medijske hiše

Opredelitev javnih medijskih hiš v tem okviru je uporabna predvsem za tiste medijske hiše, ki jih financira država in ki kot take niso zasebne medijske hiše, v katerih ima vodilno vlogo zasebni kapital. Iz te osnovne razlike nedvomno lahko izvedemo tudi večino iz tega izhajajočih posledic. Javne medijske hiše imajo v glavnem tudi dolžnost skrbeti za pravice manjšin na področju medijske prisotnosti.

Razlogi za javne medijske hiše naj bi bili naslednji: splošna ozemeljska dostopnost; skrb za nacionalno identiteto in kulturo; neodvisnost od državnih in zasebnih interesov; nepristranskost programov; obseg in različnost programov; večinsko financiranje s pobiranjem prispevkov od uporabnikov.¹¹

Veliko javnih medijev je z zakonodajo zvezanih, da oddaja v uradnem jeziku in da zagotavlja njegovo promocijo. V Luksemburgu je tako na primer določeno, da mora biti večina programa v luksemburščini. V nekaterih določenih državah zakonodaja za javne medije celo predpisuje nalogo širjenja znanja o uradnem jeziku (v Grčiji in na Poljskem). V Švici mora javni medij zagotavljati ustrezne radijske programe za vse štiri jezike (italijanski, francoski, nemški, retoromanski), televizija pa za vse tri jezike konfederacije (italijanščino, francoščino, nemščino).

Včasih države predpisujejo poleg obveznosti do uradnega jezika tudi izpolnjevanje določenih zahtev do jezikov manjšin. Tako je Hrvaška nacionalna radiotelevizija zavezana predvajati v hrvaščini in promovirati kreativnost v hrvaških dialektih, to pa ne velja za programe, ki so namenjeni nacionalnim manjšinam in etničnim skupinam.

¹¹ Povzeto po Barendt, str. 18 v McGonagle.

Irska ima določbe, ki zavezuje javni medij, da zagotavlja obširno programsko shemo v irščini in angleščini. Posebne obveznosti so prepisane za javni medij, ki predvaja program zgolj v irščini. V Belgiji mora flamska produkcija in koprodukcija obsegati najmanj 50 odstotkov celotnega programa javnega medija med 18. in 23. uro. V francosko govorečem delu štejejo med kulturne cilje pogoj, da radijska postaja oddaja najmanj 40 odstotkov neklasične glasbe v francoščini, dve postaji, ki pa sta tematsko usmerjeni, pa morata predvajati najmanj 15 odstotkov glasbe v francoščini. Pri tem je doba, v kateri mora biti izpolnjen ta pogoj, eno leto. Najmanj 33 odstotkov televizijskega časa v francoski skupnosti mora biti predvajano od strani francosko govorečih profesionalcev. Cilj, ki ga imajo, pa je, da bi dosegli 33 odstotkov lastne produkcije v francoščini in 30 odstotkov glasbe v francoščini, od tega 15 odstotkov glasbe, ki izvira iz francoske skupnosti.

Imamo pa tudi države, ki določajo omejitve na količino predvajanega časa v manjšinskih jezikih. Tako je v Armeniji določeno, da lahko javni mediji program predvajajo tudi v jezikih manjšin, kar torej ni obvezno. Časovno pa je to omejeno na eno uro na teden za televizijo in eno uro na dan za radio. Podobne določbe imajo tudi v Turčiji, kjer lahko javni medij predvaja program v jeziku in dialektih, ki jih uporabljajo turški državljani v dnevnem življenju. Vendar se lahko takšna oddaja ali program predvajata le na nacionalnem javnem mediju, dve uri na teden na televiziji s turškimi podnapisi in štiri ure na teden na radiu, kjer pa mora nato slediti prevod celotnega programa v turščini.

V sosednji Avstriji je določeno, da mora država zagotavljati »razumen delež programov« v jeziku priznanih nacionalnih manjšin. Poleg tega je ORF z zakonom dolžna rezervirati razumen delež sredstev za delovanje svojih devetih regionalnih studiev.

Na Finskem mora javni medij v svojem predvajanju enako obravnavati finsko in švedsko govoreče prebivalce in izvajati oddajanje v samijskem in romanskem jeziku in tudi v znakovnem jeziku, kakor tudi, kjer je to le mogoče, za preostale jezikovne skupine v državi. Finska je to rešila tako, da te naloge opravlja prek regionalnih studiev, katerih oddajanje delno loči od osrednjih enot za določen del dneva. Podobno prakso delno lahko srečamo tudi v Franciji.

Švica, zelo zanimivo, pri podeljevanju licenc zasebnim medijem lahko določa v različnih primerih različne pogoje. Lokalni in regionalni mediji naj bi služili okolju, v katerem delujejo, in naj bi se odzvali na posebnosti okolja, v katerem delujejo.

V nekaterih okoljih so za svoje javne medije predpisali celo količino ali odstotek oddaj, ki mora biti predvajan v jezikih manjšin. Tako morajo na Cipru

zagotavljati predvajanje v grščini, turščini in angleščini, prav tako pa tudi v drugih jezikih, ob diskreciji samega medija, pri čemer se mora zagotavljati pravičnost porazdelitve predvajanega časa med temi jeziki. Kar je morda nenavadno, je to, da je z ustavno določbo predpisano, da se količina predvajanega programa za turško ciprsko skupnost ne sme zmanjšati pod 75 ur na teden in da mora biti te ure razpršene prek vsega tedna ves dan, v normalnih časih oddajanja.

Tudi v Veliki Britaniji je določba, da mora ponudnik digitalne televizije na Škotskem zagotavljati najmanj 30 minut v galskem jeziku, in sicer v najbolj gledanem času.

Drugi možen ukrep za zagotavljanje teh ciljev je tudi podeljevanje licenc. Države podeljujejo licence z namenom regulacije medijev in da bi zagotovile vnaprej predvidene pogoje. Eden izmed tako določenih pogojev, ki ga pogosto presoja tisti, ki podeljuje licenco, je tudi zagotavljanje ali spodbujanje jezikov manjšin.

Eden izmed načinov zagotavljanja prejetanja programov v jezikih manjšin so tudi dvostranski sporazumi med državami, ko ena država dopusti pri sebi predvajanje programa iz druge države, ki je v jeziku manjšine. Tako je Finska zagotovila, da določeni deli Finske sprejemajo švedski program, Švedska pa je sprejela recipročne ukrepe za finski program na svojem ozemlju. V nordijskih državah so tako z medsebojnim sodelovanjem dosegli tudi poročila za ljudstvo Sami. Na tak način je na primer kot plod sodelovanja med Nemčijo in Francijo nastala tudi televizijska postaja Arte.

Zelo pomembno je, da se predvajani programi predvajajo v časovno in kakovostno najboljših ali najbolj primernih terminih. Izpolnjevanje obveznosti, ki jih predpisuje zakonodaja, je sicer lahko brez pomena. V Belgiji mora tako v flamski skupnosti flamska televizijska produkcija in koprodukcija obsegati najmanj polovico celotnega predvajanja javnega medija med 18 in 23 uro. Podobno je tudi v Veliki Britaniji z že prej omenjenim primerom oddaj v galščini in primerom iz Welsa, kjer mora biti na določenih kanalih v večernih urah program v večini v welščini, ki mora dosegati zelo visoke standarde. Omenil sem tudi primer s Cipra. V Franciji pa mora biti 40 odstotkov glasbe, ki jo predvaja jo radijske postaje med 6.30 in 22.30, v francoščini.

Zelo pomembno merilo je tudi spoštovanje jezikovnih pravil. Ob analizi tujih ureditev lahko vidimo, da ima veliko držav določbe, ki naj zagotavljajo pravilno uporabo jezika, ponekod vas lahko zadenejo celo finančne kazni, če jezika ne uporabljate pravilno. Kljub vsemu pa to velja bolj ali manj le za uradne jezike in le Romunija izrecno zahteva jezikovno spoštovanje standardov tudi za jezike manjšin. Za nadzor je odgovoren nacionalni avdio-vizualni svet.

Države za nespoštovanje jezikovnih določb in določb, ki urejajo varstvo manjšin, predpisujejo tudi najrazličnejše sankcije. Tako so v Avstriji na Gradiščanskem kaznovali radijsko postajo, ki ni zadostila ustreznim delom programa v jeziku manjšine. Zanimive rešitve ima tudi Latvija, kjer tistemu predvajalcu, ki ne izpolnjuje 25 odstotkov celotnega predvajanja v jeziku manjšine, ustrezeni organ lahko odvzame pravico do predvajanja programa za en do sedem dni. Ob vztrajnih kršitvah pa ta isti organ lahko celo vloži tožbo na odvzem licence za predvajanje.

Poleg naštetih obstajajo še drugi elementi, ki omogočajo pospeševanje ali nasploh omogočanje predvajanja programa v jezikih manjšin. Tako se ti ukrepi lahko izvajajo tudi prek pomoči v infrastrukturi, pri svetovanju in predstavitvi ter posebnih finančnih spodbudah. Tako imajo v Nemčiji odprte kanale, na Poljskem pa določeni »družbeni medij« ne plačujejo pristojbine za podeljeno licenco za predvajanje. V Kanadi imajo različne licenčne politike za različne oblike predvajalcev. Med drugim poznajo tudi tako imenovane »exempted native radio stations«, s čimer se določenim radijskim postajam zagotovi lažje izpolnjevanje pogojev za pridobitev licenc.

Zelo pomemben vidik je tudi financiranje. To smo zelo dobro videli pri naših sosedih Avstrijcih, ko so zaradi prenehanja financiranja radijske postaje s tem ogrozili tudi manjšinski radio. Na Poljskem je pri delitvi sredstev za manjšinske jezike namenjenih kar precej sredstev. Med Hrvaško in Madžarsko pa je podpisan dvostranski sporazum, po katerem so programi, ki so madžarskega izvora, oproščeni vseh carin in davčnih dajatev na Hrvaškem.

4. Zaključek

Ob pregledu ureditve varovanja pravic manjšin in jezikovnih pravic v Republiki Sloveniji in v tujini lahko ugotovimo, da države dosegajo zelo različne standarde varovanja svojih manjšin in da uporabljajo tudi zelo različne ukrepe za varovanje le-teh. Iz analize je razvidno, da imajo po eni strani zelo zanimive rešitve predvsem v državah, ki imajo dolgo tradicijo varovanja svojih manjšin, na primer v Kanadi, Švici, Španiji, da pa po drugi strani tudi druge države težijo k sprejemanju čim boljših rešitev na tem področju. V tem okviru gre obravnavati tudi slovensko ureditev, ki je po mojem mnenju zelo odprta in zelo dobra, je pa res, da noben sistem ni nikoli tako dober, da ne bi mogel biti boljši.